

HUMANİTAR ELMLƏR BÖLMƏSİ

UOT 37.02; 371

KOMPETENSİYAYA ƏSASLANAN TƏLİMİN ƏHƏMİYYƏTİ

Fərahim Balakəsi oğlu Sadıqov

pedaqogika elmləri doktoru

Bakı Elm-Təhsil Mərkəzi

Ülviyyə Məhəmmədli qızı Verdiyeva

Mingəçevir Dövlət Universiteti

Gəncə Dövlət Universitetinin doktorantı

Xülasə

Kompetensiyalara əsaslanan fəaliyyət növləri həm biliklərə, həm bacarıqlara, həm də təcrübəyə əsaslanmalıdır. Çünki öyrədilən biliklər bacarıqları, bacarıqlar isə ən zəruri vərdişləri yaradır. Metodik ədəbiyyatlarda “kompetensiya” anlayışının müxtəlif tərifləri mövcuddur, çünki bu anlayışın özü yenidir və onun nəzəri əsasları hələ tam formalaşmayıb. Təcrübədə istifadə üçün onun “kompleks xarakterli” mənasını dərk etmək çox əhəmiyyətlidir. Yəni kompetensiya – əmək fəaliyyətinin həyata keçirilməsində birmənalı əhəmiyyətə malik olan bilik, bacarıq, dəyər, məqsəd və münasibətlərin inteqrasiyası və ya bilik, bacarıq, münasibət və təcrübənin müxtəlif şəraitdə tətbiqidir.

Açar sözlər: təhsil, kompetensiya, bilik, bacarıq, keyfiyyət

Kompetensiya – bilik, bacarıq, dəyər, məqsəd və münasibətlərin inteqrasiyası və ya bilik, bacarıq, münasibət və təcrübənin tanış və tanış olmayan şəraitdə tətbiqidir [1, s.132].

Göründüyü kimi, müəllimin kompetensiya imkanları dedikdə onun təcrübəsinə, səriştəsinə əsaslanan hər hansı bir fəaliyyəti həyata keçirmək üçün vacib olan biliklər, bacarıqlar, vərdişlər və keyfiyyətli iş nəzərdə tutulur. Deməli, kompetensiyalara əsaslanan belə təlim forması şagirdlərin fəallığını da təmin etməlidir. Kompetensiyalara əsaslanan təlimin düzgün qurulması şagirdlərin yaradıcı fəallığını artırır və onların kreativ qabiliyyətlərinin formalaşmasını təmin edir [1, s.136].

Kompetensiyalara əsaslanan təlimin ən mühüm əhəmiyyəti, ən zəruri cəhətlərindən biri şagirdlərin praktik fəaliyyətə cəlb olunması ilə əlaqəlidir. Kompetensiyalara əsaslanan təlim zamanı şagirdlər aldığı nəzəri bilikləri praktikaya tətbiq etməyə cəhd göstərirlər. Kompetensiya sözü müəllimin yaradıcı fəallığının iki tərəfini, həm nəzəri, həm praktik tərəflərinin şagirdlərə kreativ şəkildə ötürülməsidir. Çünki kompetensiya anlayışının özündə kompleks xarakterli fəaliyyət nəzərdə tutulur.

Metodik ədəbiyyatlarda “kompetensiya” anlayışının müxtəlif tərifləri mövcuddur, çünki bu anlayışın özü yenidir və onun nəzəri əsasları hələ tam formalaşmayıb. Təcrübədə istifadə üçün onun “kompleks xarakterli” mənasını dərk etmək çox əhəmiyyətlidir. Kompetensiya-əmək fəaliyyətinin həyata keçirilməsində birmənalı əhəmiyyətə malik olan bilik, bacarıq, dəyər, məqsəd və münasibətlərin inteqrasiyası və ya bilik, bacarıq, münasibət və təcrübənin müxtəlif şəraitdə tətbiqidir [2, s.188-196].

Deməli, kompetensiyalara əsaslanan fəaliyyət növləri həm biliklərə, həm bacarıqlara, həm də təcrübəyə əsaslanmalıdır. Çünki öyrədilən biliklər bacarıqları, bacarıqlar isə ən zəruri vərdişləri yaradır. Araşdırılan ədəbiyyatlarda da kompetensiya anlayışının əsas mahiyyəti biliklərə, bacarıqlara münasibət və təcrübəyə əsaslanan fəaliyyət növünün müəllimin səriştəsində mövqə tutmasıdır. Yəni müəllimin kompetensiya imkanları deyəndə, nəzəri bilikləri praktikaya tətbiq edərkən həmin

səriştəyə əsaslanması nəzərdə tutulur. Ümumiyyətlə desək, elmi, pedaqoji, metodik ədəbiyyatda kompetensiya anlayışını təşkil edən komponentlərə müxtəlif cür yanaşılır.

“Kompetensiya” anlayışını təşkil edən əsas komponentlərin metodik ədəbiyyatda göstərilmiş mənaları belədir:

Bilik – koqnitiv (dərkətmə) fəaliyyətdə əldə olunur və kompetensiyaya əsaslanan təlim heç də biliyin rolunu əksiltmir. Əksinə, bilik həm fəaliyyətin yerinə yetirilməsində, həm də yaşayb yaratmaq üçün lazım olan həyatı faktordur.

Bacarıq – fəaliyyətin məqsədyönlü həyata keçirilməsidir.

Münasibət – əşyaya, obyektə, şəxslərə olan münasibətdir.

Təcrübə – insanın şəxsi hazırlığı, ətraf aləm, cəmiyyət tərəfindən qazanılmış tətbiqetmə bacarığıdır, daxili aləmidir ki, o illərlə əldə edilir [1, s.84].

Göründüyü kimi, metodik ədəbiyyatda kompetensiya anlayışına biliklərin verilməsi, bacarıqların həyata keçirilməsi, münasibətin yaradılması və verilən nəzəri biliklərin praktik mahiyyətinin aşılması nəzərdə tutulur.

Fikrimizcə, bu zaman şagirdlərə yaradılan zəruri vərdişlər onların qazandıqları biliklərin əsaslarını özündə əks etdirməsini də nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Şərhlərdən göründüyü kimi, kompetensiya biliklərin, bacarıqların, münasibətlərin, pedaqoji təcrübənin inteqrasiyası əsasında yaradılan fəaliyyət növü kimi dəyərləndirilir. Məsələyə tədqiq etdiyimiz mövzunun predmeti kontekstində yanaşsaq, deməli ki, Həyat bilgisi fənninin tədrisi prosesində şagirdlərə verilən biliklərin kreativ izahından sonra onlarda həyatı bacarıqların yaradılması, inkişaf etdirilməsi, müvafiq qabiliyyətlərin formalaşdırılmasına səbəb olur. Burada ibtidai sinif müəlliminin tədris etdiyi fənnə münasibəti aydınlaşdırmağa cəhd göstərdiyi problemin obyektinin düzgün seçilməsi və bu prosesdə iştirak edən şagirdlərə kreativ yanaşılması əsas şərtlərdən hesab olunur. Müəllimin şəxsi hazırlığından, bədii yaradıcılıq nümunələrinə münasibətindən asılı olduğu üçün onun şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərini formalaşdırmağa daha çox xidmət edən fənlərin seçilməsinə də düzgün münasibət bəsləməsi vacibdir. Şübhəsiz ibtidai siniflərdə tədris olunan fənlər içərisində şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasını həyata keçirmək üçün həyat bilgisi fənninin imkanları genişdir. Həyat bilgisi dərslərində ibtidai sinif müəllimlərinin kompetensiya imkanlarından istifadə etmələri üçün hər cür şərait və didaktik mühit vardır. Onlar belə sərfəli təlim şəraitinə və aktiv didaktik mühitə üstünlük verməklə şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üçün daha ciddi cəhd göstərə bilərlər. Bu an ibtidai sinif müəllimlərinin kompetensiya imkanlarından istifadə etməklə şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılması yollarını düzgün müəyyənləşdirilməsi vacib hesab olunur. İbtidai sinif müəllimləri həm kompetensiya imkanlarından məqsədyönlü, planlı, mütəşəkkil olaraq istifadə etməkdə çətinlik çəkir, həm də bu prosesdə şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasına nail ola bilmirlər. Bunun üçün onlara elmi pedaqoji və metodik cəhətdən düzgün istiqamətin verilməsi zəruri sayılır.

Pedaqoji, metodik ədəbiyyatda kompetensiyanın tipləri də müxtəlif cür təsnif edilir. Əslində müxtəlif elmi, pedaqoji metodik ədəbiyyatda müəllimin kompetensiyalara əsaslanması daha çox peşə fəaliyyəti ilə əlaqələndirilir. Əslində müəllimin kompetensiya imkanları ilə bağlı fəaliyyətini peşə təhsili ilə məhdudlaşdırmaq düzgün deyil. Bunun üçün ayrı-ayrı peşələrə əsaslanan təlim modullarının yaradılması daha məqsədəuyğun hesab edilir. Çünki kompetensiyaların tipləri sırasında modul təlimi ilə bağlı olan kompetensiyalar da vardır. Kompetensiyalar arasında Modul kompetensiyalar daha səciyyəvidir. Kompetensiyanın aşağıdakı 3 tipi mövcuddur:

1. Texniki kompetensiya (peşə kompetensiyası) – peşə fəaliyyətinə məxsusdur.
2. Aralıq (skvoznie), mobil kompetensiyalar – sosial, kommunikativ, metodik və digər kompetensiyalardır ki, bunlar əmək fəaliyyəti üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.
3. Əlaqə kompetensiyası (bulaq suyu kimi qaynayan kompetensiya) – vətəndaş üçün o, sosial-iqtisadi həyatda fəal iştirak etsin və ömürboyu təhsil üçün baza (özül) olsun. Bunlar insan həyatının ilkin mərhələlərində formalaşmağa başlayır, tədrisən dərinləşir [3]. Əslində müəllimin kompetensiya imkanları təlim modullarının yaradılmasında özünü daha yaxşı göstərmiş olur. Hər bir mövzunun açılması üçün müəllimin didaktik blok yarada bilməsi mühümdür. Modulun mənası da “didaktik

blok” deməkdir. Belə didaktik bloklar hazırlanarkən, slayt formasında hazırlanıb ekranda nümayiş etdirilir. Həmin didaktik bloklar mövzuların sirrini açma bilən sirli açarlardır. Modul təlimin tətbiqi zamanı qiymətləndirilməsi də asan olur. Çünki didaktik blok əsasında məntiqi mühakimələr yürüdən şagirdlərin qiymətləndirilməsinə bir tərəfli yanaşmaq mümkün olmur. Bura da həm cari, həm yekun qiymətləndirmədən istifadə olunur. Bəzi tədqiqatçıların qeyd etdiklərini nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, kompetensiyalara əsaslanan modul təliminin qiymətləndirilməsindən danışarkən onlar göstərilir ki, şagirdlərin fəaliyyətləri gündəlik və yekun qiymətləndirilmə şəkilində aparılır. [4].

Kompetensiyaya əsaslanan təlim prosesində şagirdlərin biliklərinin, bacarıqlarının, təcrübələrinin münasibətlərinin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq prinsiplər müəyyənləşdirmək vacibdir. Bu prinsiplər akademik pedaqogikada göstərilən prinsiplərdən fərqli olmalıdır. Doğrudur, akademik pedaqogikada təlimin ümumpedaqoji prinsipləri sırasında elmilik, ardıcılıq, sistematiklik kimi prinsiplər nəzərə alınmaqla kompetensiyaya əsaslanan təlim üçün daha səciyyəvi olan həqiqilik, etibarlılıq, uyğunlaşma, sadəlik, ədalətlik və s. bu kimi prinsiplərin müəyyənləşdirilməsinə zəruri ehtiyac duyulur. Belə prinsipləri müəyyənləşdirərkən şagirdlərin didaktik bloka verdikləri dəyərləri də nəzərə almaq lazımdır. Onların təlim modullarına olan uğurlu münasibətləri də nəzərdə saxlanılmalıdır. Metodik ədəbiyyatda kompetensiyalara əsaslanan təlim modullarının tətbiqinə də çox üstünlük verilir. Bu zaman yenə şagirdlərin peşəyönümü əsas obyekt kimi seçilir. Belə məhdudlaşdırma qiymətləndirmə zamanı da bəzi nöqsanların meydana çıxmasına səbəb olur.

Qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması çox vacibdir. Müəllim öz kompetensiyaya imkanlarından istifadə edən zaman mövzuların şərhinə kreativ şəkildə yanaşmağa ciddi cəhd göstərir. Belə yanaşma isə şagirdləri yaradıcı fəaliyyətə sövq etmiş olur. Deməli, ibtidai sinif müəllimlərinin kompetensiyaya imkanlarından istifadə etməklə hər hansı mövzunun şərhinə kreativ yanaşılması zamanı şagirdlərlə fərdi iş aparlaq lazım gəlir. Çünki şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin aşkara çıxarılması üçün onlara fərdi yanaşmaq çox vacibdir. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, fərdi yanaşma akademik pedaqogikada həm təlimin prinsiplərindən biri, həm də təlimin əsas metodlarından biri hesab olunur. İbtidai siniflərdə kompetensiyalara əsaslanan fərdi işin qiymətləndirilməsi zamanı fərdi yanaşma prinsipinə və ya metoduna istinad etmədən həyata keçirmək düzgün sayıla bilməz. Çünki ibtidai sinif müəllimlərinin kompetensiyaya imkanlarından istifadə etməklə şagirdlərə təqdim olunan didaktik bloklar onların kreativ (yaradıcı) qabiliyyətlərini aşkara çıxarırsa, deməli, qiymətləndirmə zamanı şagirdlərə hökmən fərdi yanaşmaqla onları qiymətləndirmək lazım gəlir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə ibtidai sinif müəllimlərinin hazırlığında ali məktəblər gələcək müəllimlərə heç bir yeni biliklər vermir, yeni modern layihələr hazırlamağı öyrətmirlər. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, orta ümumtəhsil məktəblərində pedaqoji təcrübələrin formal keçirilməsi güclü ibtidai sinif müəllimləri peşəkar, səriştəli kadrlar sinif müəllimi kimi yetişdirilmir. Nəticədə hər sinif müəlliminin kompetensiyaya imkanlarına malik olması sual altında qalır. Hər sinif müəllimində güclü səriştə kreativ (yaradıcı) qabiliyyət, şagirdləri təmin edən bacarıqlar olmur.

İbtidai siniflərdə kompetensiyalara əsaslanan güclü təlim sistemi hələ ki, formalaşmamışdır. Orta ümumtəhsil məktəblərinin bir qismində ibtidai siniflərdə bütün fənləri bir müəllim tədris edir. İkincisi bəzi müəllimlər səlahiyyətlərindən qeyri-qanuni istifadə edərək musiqi, təsviri incəsənət və fiziki tərbiyə dərslərini ya heç keçmir, ya da ki, digər fənlərlə əvəz edirlər. Bütün bunlar ibtidai sinif müəllimlərini kompetensiyaya imkanlarından məhrum edirlər. Üçüncüsü bəzi məktəblərdə musiqi, təsviri incəsənət və fiziki tərbiyə dərslərini qeyri ixtisas müəllimləri keçirlər. Dördüncüsü, bir sıra kənd rayonlarının məktəblərində dərslər stereotip formalarda keçirilir. Dərsdə kompüter texnologiyalarından, pedaqoji innovasiyalardan, əyani vasitələrdən, fənn kabinetlərindən, onlayn vasitələrdən istifadə olunmur. Belə olan təqdirdə hansı kompetensiyalardan söhbət açmaq olar?! Bu cür şəraitdə nəinki müəllim kompetensiyalarından, hətta şagird kompetensiyalarından bəhs etmək yersiz sayılır. Qeyd olunan səbəblərdən həyat bilgisinin digər fənlərlə inteqrasiyasının təşkili işi çətinləşir. Unutmaq olmaz ki, həyat bilgisi fənninin tədrisi prosesində olduğu kimi musiqi, təsviri

incəsənət və texnologiya dərslərində də şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılması üçün müəllimlərin imkanları genişdir.

Göründüyü kimi, metodik ədəbiyyatda kompetensiyalara əsaslanan təlim peşə təlimi ilə məhdudlaşdırılır. Yəni peşəyönümü prosesində müəllimin kompetensiya imkanlarından istifadə etməklə şagirdlərdə əmək nailiyyətlərinin qazanılması əsas götürülür. Orta ümumtəhsil məktəblərində bütün fənlərin tədrisi prosesində, o cümlədən həyat bilgisinin tədrisi zamanı mövzuların öyrədilməsi prosesində müəllimin kompetensiya imkanlarından istifadə etməklə şagirdlərdə ən zəruri yaradıcı qabiliyyətlərin formalaşdırılması mümkündür.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Hüseynova G.A. Kurikulum təliminə praktiki baxış. III nəşr. Bakı: Hədəf Nəşrləri, 2017, 356 s.
2. İlyasov M. Müəllimin səriştəliliyi və yeni pedaqoji təfəkkür // Pedaqoji Universitetin Xəbərləri. Humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası, 2017, s.188-196
3. İsmixanov M., Vəliyeva S., Əliyeva S. Ümumi təhsil kurikulumunun əsasları: Ali məktəblərin bakalavr pilləsi üçün dərslik. Bakı: ADU-nun nəş., 2016
4. İsmayılov V.N., Zeyniyev N.R., Tağıyeva T.Ə., Quliyeva Ü.İ. Həyat bilgisi. Bakı: Nərgiz, 2014, 264s.

Sadikov F. B.

*Doctor of Pedagogical Sciences
Baku Center "Elm-Takhsil"*

Verdiyeva U. M.

*Mingahchevir State University
Doctoral student of Ganja State University*

The importance of competency-based learning

Abstract

Competency-based activities should be based on both knowledge, skills and experience. Because the knowledge taught creates skills, and skills create the most necessary habits. There are various definitions of the concept of "competence" in the methodological literature, because the concept itself is new and its theoretical basis is not yet fully formed. It is important to understand its "complex" meaning for use in practice. That is, the integration of knowledge, skills, values, goals and attitudes that are unequivocally important in the implementation of competence-labor activity, or the application of knowledge, skills, attitudes and experience in different conditions.

Keywords: education, competence, knowledge, skills, quality.

Садыгов Ф. Б.

*доктор педагогических наук
Бакинский центр "Элм-Таксил"*

Вердиева У. М.

*Мингячевирский государственный университет
докторант Гянджинского государственного университета*

Важность обучения, основанная на компетенциях

Резюме

Деятельность, основанная на компетенциях, должна основываться как на знаниях, так и на навыках и опыте. Потому, что полученные знания создают навыки, а навыки создают самые необходимые привычки. В методической литературе встречаются различные определения понятия «компетентность», поскольку само понятие является новым и его теоретическая основа еще полностью не сформирована. Для практического использования важно понимать его «сложное» значение. То есть интеграция знаний, навыков, ценностей, целей и отношений, которые однозначно важны при реализации компетентно-трудовой деятельности, или применение знаний, навыков, взглядов и опыта в различных условиях.

Ключевые слова: образование, компетентность, знания, навыки, качество.